ఎచ్చరిక

బావి దగ్గరనుండి ఎత్తుకొచ్చిన నాగలిని కొట్టంలో దించి తలపాగను సర్దుకుంటూ వస్తున్న పెంటయ్యకు ఏబదేండ్లు. మడత పోసి కట్టిన దొడ్డు ధోతి మోకాలును దాటలేదు. రుమాలులో చెక్కిన మర్రాకు చుట్ట పుట్టకొక్కులా కనిపిస్తూ ఉంది.

కొట్టం దాటి ఇంటి ముందున్న పందిరికింద నిలుచొన్న నర్సిరెడ్డి పటేలు పెంటయ్యను ఉద్దేశిస్తూ -

"నీ కొడుకు జీతం ఉండను అన్నాడంట, నా బాకీ తీర్చి మీ ఇష్టం ఉన్నతాడికి పోండ్ర" అంటూ తాను కప్పుకున్న దుప్పటి మలిచి గోడకు అనించి వుంచిన మంచం పట్టెమీద పెట్టాడు.

"తీర్చకుంటే తప్పుద్ది పటేల " అంటూ నిక్కి పందిరిమీది పగ్గాన్ని అందుకొని చుట్ట చుట్టి చేత పట్టుకున్నాడు.

"ఇది తప్పించుకొనే ఎత్తేర " పెంటయ్య వైపు తిరుగుతూ.

"అట్ల తప్పించుకొనే జల్మ కాదు, ఎవరి రుణం ఎందుకు పడాలె? దేవుడిచ్చిన రెక్కలున్నయి. తినో తినకో కడుపు పట్టుకొని అప్పు తీర్చుకుంట " ఏదో బాధ ముక్కల్లో నుండి బయటికి రాగా కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగినవి.

"నీవు తీర్సేంత తీర్సితివి, మిగిలింది నీ నించి కాదు.

"ఆడు నేను సెప్పంగ ఇంటలేడాయె ! పోతా, పోతా అని ఒక్కటే పాట ! ఇగ నేను ఎంజెయ్యాలె సెప్పుండ్రి "

"యాడికిరా పొయ్యేది ! ఇక్కడ చేసినా చెయ్యకున్నా నడుసుద్ది. కూరుపట్లబడ్డా, నీడ పట్టుకాసిన దినబత్తెం ఎక్కసబోదు. వుర్కి వుర్కి పాలు తాగిందానికంటే, నిలబడి నీళ్ళు తాగింది మంచిదిర " ఎన్నికల్లో ఓటరుకు, కార్యకర్త తన అభ్యర్థిగూర్చి నచ్చచెప్పినట్లుగా నర్సిరెడ్డి పటేలు తన జీతగాడైన పెంటయ్యకు చెపుతున్నాడు.

మూడు తరాల నుండే పెంటయ్య, వాళ్ళ తాత, తండ్రి, నర్సిరెడ్డి పటేలు తాత, తండ్రి దగ్గర వ్యవసాయపు పనులు చేసేవాళ్ళు. పెంటయ్యగూడ తన బాల్యం నుండే మొదట పశువుల కాపరిగా వుంటూ తాను ఎదుగుతూ, పొలం పనులన్నీ నేర్చుకున్నాడు. ఆ తర్వాత ఇప్పుడు మొత్తం వ్యవసాయాన్నే చూస్తూ, మిగతా తోడి వాళ్ళతో పనులు చేయిస్తున్నాడు. పెంటయ్య కొడుకు రాములు చిన్నప్పటి నుండి తండ్రి, తాతల్లాగే పసుల దగ్గర, ఆ తర్వాత పొలం, పనులు చేస్తూ వస్తూ ఒక్కసారే -

"ఇక నేను ఈ పనులు చేయను " అన్నాడు. అంతే ఇక పటేలుకు పట్టరాని కోపం వచ్చినా, దాన్ని తమాయించుకొని తన అప్పు చెల్లించమంటున్నాడు. అయినా తాతనాడు,

తండ్రినాడు లేని ధైర్యం, ఇంతటి ఆలోచన వీడికెట్ల వచ్చిందా అని తీవ్రంగా అలోచిస్తున్నాడు.

"అది గాదురా ! మీ తాత, తండ్రి దేశాల మీద పోయి బతికిండ్రా? చెప్పరా? సప్పుడు చెయ్యవ్ ? "

"నేనేమి సెప్పను పటేల. మా తాత సెప్పితే మా అయ్య యిన్నడు, మా అయ్య సెప్పితే నేనిన్న, ఈనాటి వరకు మీ కాళ్ళ దగ్గరే పడున్న "

"అట్టనే మరి వానికి గూడ జెర సెప్పుర "

"సెప్పి సెప్పి ప్రాణం ముక్కలకొచ్చె, ఏమన్నంటే కయ్యినలేస్తుండె "

"సరే మీ ఇష్టం, అప్పు సెల్లగట్టి పొమ్మను " అంటూ పటేలు యింట్లోకి విసురుగ వెళ్ళాడు.

పెంటయ్య అక్కడ నుండి కదిలి తన గూడెం పోతున్నాడు. మువ్వల చప్పుడుతో కచ్చుడం ఎదురొచ్చి ఆగింది. కచ్చుడంలో నుండి తొంగి చూస్తూ-

" ఏంరపెంట బాగున్నావా ? " అంటూ అడిగాడు. పట్నంలో చదువుతున్న పటేలు కొడుకు శీన్‌రెడ్డి.

" ఆ ఆం బాగానే వున్న " ఎంతో తృప్తిగ ఏదో పొందిన వాడిలా అన్నాడు పెంటయ్య. కచ్చుడం కదిలింది.

తన ఇంటి వైపు నడుస్తున్న పెంటయ్య తల నిండా ఆలోచనలే. పోరడు ఆనాడు చెపితే యినడాయె -

మనస్సు ఒక్కసారె ఇరవై ఎండ్ల ఎనుకకు పోయింది. అప్పుడు తాను బలంగ బండెద్దులాగ వుండేవాడు. ఆ రోజు పటేలు ఈలాగే మాట్లాడిండు.

తన కొడుకును బడికి పంపిద్దామనుకుంటే -

" ఎందుకురా సదివి ఏమెలగబెడతడు ? అరే ఈ భూమి, ఈ యవసాయం ఎవరికిర, చేసుకొని మంచిగ బతక్క "అన్నాడు.

పెంటయ్య దొర కళ్ళలోకి చూశాడు. అది గ్రహించిన దొర -

"నీవు నా కల్ల ఎందుకు చూస్తున్నావో అర్థమైందిర! నా కొడుకును వద్దంటున్నావు, మరి నీ కొడుకును బడికెందుకు పంపుతున్నావని గదా? వానికి వాడి తాత సంపాదించింది వుంది. కాబట్టి సదువుతాడు. వద్దనుకున్ననాడు వచ్చి ఇంట్లో కూర్చుని తింటడు. ఇంకా కావాలనుకుంటే యియ్యాల్ల రేపు ఓటి వుందిగ, అందర్కి పనికొచ్చేది, అదే రాజకీయాలు. మరి నీ కొడుకు ? మీకు రెక్కాడితేనే గదరా డొక్కాడేది "

పెంటయ్యకు తన పరిస్థితి ఏమిటో అర్థం అయింది. ఆ రోజు అన్నం తినేటప్పుడు భార్యతో చెప్పాడు. ఆమె ఏం మాట్లాడలేదు. ఆమె తొడమీద అప్పుడి ఆరేండ్ల రాములు నిద్రపోతున్నాడు. వాడి చేతిలో కాల్చిన చితపాలకాయ అలాగే వున్నది. పెంటయ్య చిప్పలోకి గంజి వొంచి, ఓ పచ్చి మిరపకాయ అందించింది.

అయల్ల అదన్న పిల్లగాణ్ణి తప్పక బడికి తోల్తా అంటే పంపుదునో ఏమో ! అప్పుడి

నుండి సదువుకుంటే ఇప్పుడు పెద్ద అమీన్ సాబో, సదువు పంతులో అయ్యేటోడె.

భోజనం ముగించుకొని, పళ్ళల్లో పుల్లను గుచ్చుకుంటూ పందిట్లో అటు, ఇటు తిరుగుతూ వీడికి ఈ బుద్ధి ఎలా పుట్టిందా అని ఆలోచిస్తున్నాడు నర్శిరెడ్డి పటేలు. తన ఏబదేండ్ల కాలంలో ఇలాంటి పరిస్థితిని ఎన్నడు చూడలేదు. మూతికి ముండ్లగోరు కట్టిన దూడ, సంకలో పచ్చిగడ్డి మోపుతో రాములు కొట్టుకొచ్చిన బర్రెను చూడగానే తోకాడిస్తూ పరిగెత్తి, తన తల్లి పొదుగు దగ్గర మూతి పెట్టింది. మూతికున్న ముళ్ళు గుచ్చుకోగానే దూడను కొమ్ములతో నెట్టేసి, గుంజదగ్గరికెళ్ళి నిలుచుంది. మోపును బర్రె గాడిలో విప్పేసి దోతి కొంగులో కుక్కుకొని తెచ్చిన లేత గడ్డి పోసల్ని దూడముందేసి, దాని మూతికున్న ముల్లబుట్టిని విప్పాడు. అది తోకాడిస్తూ గడ్డి పరకల్ని మేస్తూ వుంది. దాన్నే దువ్వుతున్న కళ్ళలో కొత్త మెరుపు, మనసులో కొత్త ఆలోచనలు.

'ఇంతకు ముందు బర్రె, దూడను ఎందుకు తన్నింది ? దాన్ని పాలు ఎందుకు తాగనీయలేదు? దూడ మూతికి ముల్లగోరు వుంది. ముల్లగోరు ఎవరు కట్టారు? పటేలు. దూడకు ముల్లగోరు, మా నెత్తిన అప్పుల బరువా! '

తప్పించుకుపోయే కోడిపిల్లను గద్ద పొంచి చూసినట్లు రాములునే చూస్తున్న పటేలు -

"ఏంర జీతం వుండవన్నవట! "

కొట్టంలో నుండి బయటికొస్తున్న రాములు చప్పుడు చెయ్యలేదు.

"నిన్నే సప్పుడు సెయ్యవ్! పోతే పో. సంచిల దుగ్గాని సల్లగుంటే సవాలక్ష మంది. కాని అప్పుంది సూసినావ్, అది సెల్లగట్టి నీవు, నీ అయ్య ఇద్దరు పొంర్రి... అక్కడ అదే ఆ దుబాయ్‌ల మియ్యాగాడు కూకోబెట్టి కట్టలకు కట్టలే ఖజాన పంచిపెడతడు "

రాములు చప్పుడు సెయ్యలేదు. ధోతికి అంటుకున్న గడ్డిపోచలని ఏరేసుకుంటూ నిలుచున్నాడు. పటేలుతో ఎన్నడు మాట్లాడలేదు రాములు. ఏమైన ఉంటే తండ్రికే చెపుతుంటాడు.

రాములుకు ఇరవై సంవత్సరాలు దాటినయ్. సన్నగ, నల్లగ వుంటాడు. పటేలు ధోతి కట్టు కంటే కొంచం పైకి, తండ్రి ధోతి కట్టుకంటె కొంచెం కిందికి అతని కట్టు. తండ్రిలా తలపాగ కట్టక పటేల్ కొడుకులా క్రాఫ్ చేయించుకున్నాడు. ఈ మధ్యనే జేబులో ఓ పాత పెన్ను పెట్టుకుంటున్నాడు. ఆ వూరి చదువు పంతులు ఇంట్లో ఎండు కట్టె పుల్లల మోపును ఏస్తూ, రాత్రి పూటల్లా అమ్మ- ఆవు, ఒకటి, రెండు, రెండింటిలో ఒకటి తీస్తే ఒకటి అంటున్నాడు.

అప్పుడే బుజాన ఆనపకాయతో వచ్చిన పెంటయ్య దగ్గరనుండి దాన్ని తీసుకొని-

"అరె నీవు పోయి ఆ సాతాని పంతులును తీసుకురా పో. ఎనకటి కాగితాలు ఆల్లకు తప్ప ఇంకొకరికి పల్కవు " అంటూ తాను ఇంట్లోకి, పెంటయ్య వీధిలోకి నడిచారు. కొంతసేపయ్యాక పటేలు కాగితాలతోనూ, పెంటయ్య సాతాని పంతులుతోనూ తిరిగొచ్చారు.

"రండి పంతులు గారూ రండి " అంటూ పిల్చి పీట వేసి కూర్చోబెట్టి కాగితాలను ముందేశాడు.

"అంతా క్షేమమే గద. ఏమిటి సంగతి, పత్రాలు మీ వాడికి అర్థం కావు లెండి, వాళ్ళవి ఇంగ్లీషు చదువులు కదా "

"అందుకే మిమ్మల్ని పిలిచింది - కాస్త చూడండి పంతులు ! వీళ్ళు లెక్కకు తొందర పెడుతుండ్రు "

" ఏంద్ర పెంటా! ఎందుకు అంత తొందర! లెక్క దగ్గర తొందర పడొద్దు బిడ్డా! " అంటూ నశ్యాన్ని పీలుస్తు, రాములు వైపు చూస్తూ -

"ఏరా వీడు నీ కొడుకా ? "ముక్కు తుడుచుకుంటూ అన్నాడు.

అవునన్నట్టు తల వూపాడు పెంటయ్య.

పంతులు కాగితాల మడతను విప్పుతున్నాడు. మొదటిది రంగు మారి, రాసిన రంగు వెలసి, కదిలిస్తే చినిగేటట్టుందా కాగితం. అది పెంటయ్య తాత పటేలు తాత గార్కి, తన తండ్రి పెళ్ళికి అప్పు తీసుకున్నప్పుడు రాయించిన పత్రం. దాని వయసు పెంటయ్యకంటే ఐదేళ్ళెక్కువ. దాన్ని పటేలుకు, పెంటయ్యకు చూపిస్తూ-

"చూసిండ్రా అప్పటి కాగితం, అప్పటి సిరా. అంటే అప్పుడు ఈ ఇంకు ఎక్కడిది ఈ వూళ్ళల్లో, కాసిని బియ్యాన్ని నల్లగ మాడ్చి, పొడి చేసి, నీళ్ళలో కలిపి రాసేది " అంటూ పక్కకు పెట్టాడు.

మరో కాగితం దానికంటే తక్కువ వయసుది. ఇదీ రంగు మారిపోయింది.

ఇది పెంటయ్య తండ్రి పెంటయ్య పెండ్లప్పుడు పటేలు తండ్రి దగ్గర అప్పు తీసుకున్నప్పటి కాగితం. దాని మీద పెంటయ్య వేలిముద్ర కూడా వుంది.

ఇక మూడవ కాగితం, అది మాత్రం ఐదారేళ్ళకిందిదే. అది పెంటయ్య పెద్దబిడ్డ పెళ్ళికి అప్పు తీసుకున్నప్పటిది. అన్నిటిని పూర్తిగ చదివి వినిపించాడు సాతాని పంతులు. ఆ కాగితాలు పెండ్లిలప్పుడు రాసిచ్చినవే అయినా, వాటి వెనకాల చావుకు, నోముకు, పుట్టుకలకు, పురుళ్ళకు తీసుకున్న చిల్లర అప్పులు కూడా రాసి వున్నవి.

"అది విన్న పెంటయ్య మొత్తం ఎంత బాకంటరు? " అతని శరీరంలో ఏదో కంపనం వచ్చింది. గొంతులో మార్పు వచ్చింది.

"చెయ్యి పంతులు, అసలు, మిత్తి ఎంతో లెక్క చేయండి "

పంతులు కాగితాలను మరోసారి చూసి, ఓ కాగితాన్ని తీసి-

" ఈ కాగితంలో అప్పు రూ॥ ఇరువై ఐదు హోలి, మిత్తి రెండు కుచ్చాలు నెలకు" అంటూ అరవై ఏండ్ల నుండీ లెక్క కట్టాడు.

"ఇది రెండవ కాగితం - తీసుకున్న రూపాయలు యాభై, వాటి మిత్తి పదింటికి పావలా చొప్పున " అంటూ ముప్పై ఎండ్ల నుండీ లెక్క కట్టాడు.

"ఈ కాగితం 1977లోనిది. అప్పు రెండు వందలు. మిత్తి నెలకు నూటికి మూడు

రూపాయలు " అంటూ మొత్తం లెక్కచేశాడు.

"ఇగ అన్నీ గుండుగుత్త సేసి సెప్పుండ్రి పంతులు "పటేలు.

పంతులు ఒక్కసారి మళ్ళీ నశ్యం పీల్చాడు. పటేలు చుట్ట ముట్టించాడు. పంతులు అన్నీ కలిపి కూడి, కనుబొమ్మలు ముడేసి, పటేలును చూసి, పెంటయ్యవైపు మళ్ళి -

" రెండు వందలు తక్కువ, రెండు వేల రూపాయలుర " అంటూ కాగితాలను ఒకదానిపై ఒకటి పెట్టి వాటిపై పెన్నుంచాడు. పెంటయ్య నోరు తెరిచాడు. రాములు రెప్పవాల్చకుండ కాగితాలవైపు చూస్తున్నాడు. రాములు మదిలో రకరకాల భావాలు కదులుతున్నయి. కాగితాలు ఇన్నేండ్లు ఎందుకున్నట్టు? ఈ యింటిమీద ఆన కురవలేదా? ఈ ఇల్లు ఎప్పుడూ కాలిపోలెదా? పుట్ట పెరిగినట్టు పెరిగిన ఈ అప్పును ఎంసక్క ఇన్నాళ్ళు దాసిపెట్టింది. సరే చేసిన అప్పు తీర్చుతం. మరి మేం చేసిన కష్టం ఎటు పోయినట్టు? ఏట ఇచ్చే మడి గింజలను అప్పు కిందనే మల్లేసి ఎప్పుడు తీసుకోలేదని అయ్య చెప్పిండె! మరి బాకీ ఏం తగ్గలేదూ?

అయ్య పెండ్లప్పుడు అమ్మమ్మోళ్ళు ఇచ్చిన ఆవు కట్టి, కోడెను పెట్టి, పూటకు సర్వెడు పాలిస్తుంటే నీకు అవెందుకురా అని తీసుకునే మరి! దాని బాపతు రూపాయలు ఎటుపోయినట్లు?

తాను యిత్తు పాలుకు మేకను సాదితే, తన భాగానికి ఒక మేక పిల్ల వస్తే ఆయాకు, ఈయాకు మేపి ఏడాదిన్నర సాదితే దాన్నీ కోసుకు తినే, దాని పైసలు అప్పుల తగ్గించలేదా?

ఇట్ల అన్నింటిని లెక్క కడితే ఇంక అప్పెక్కడుంటది? అనుకొని ఓ శ్వాస ఒదిలి మళ్ళీ పీల్చి కాస్త ధైర్యం చెప్పుకొని -

"పంతులు గారూ! మేము తీసుకున్న అప్పునే లెక్క చేసిండ్రు గానీ మరి మేం తీర్చిన రకం గురించి ఏం చెప్పుతరు ? "

"చూడుర కాగితం మీద వున్నది చదివి మీరు విన్నాక లెక్క చేసి చెప్పా, నేను నా స్వంతంగా చెప్పలేదుర " మరొకసారి నశ్యాన్ని పీల్చాడు.

"కాదు పంతులు, మేము మల్లెసుకున్న మడిగాసం ఎటుబోయినట్టు? "

"మా తాత చేసిన కష్టం, మయ్య చేసిన కష్టం, నేను చేసిన కష్టం, ఇప్పటికి మూడు తరాల రెక్కల కష్టం అంతా ఎటుబోయినట్టు? జెరసూడుండ్రి పంతులు, ఏమన్న వొజాత్ పెట్టిండేమో "

పంతులు మళ్ళీ కాగితాల వెనక చూశాడు. కొంత ధాన్యం ఇచ్చినట్టు, వాళ్ళు మళ్ళీ తీసుకున్నట్టు రాసి వుంది. అదే చెప్పాడు.

"గల్ల మల్లేసినా ఏ పురుడుకో, ఏ పండక్కో, మళ్ళా తీసుకుంటనే వుండిరి, వొజాత్ దాకా వచ్చినాది? "

తన తండ్రి యిస్తారి చెప్పిన మాటలు గుర్తొచ్చినవి పెంటయ్యకు. ఈ పటేలు తండ్రి పెద పటేలు పెండ్లప్పుడు రెండు దున్నలు, ఒక బర్రె ఉన్న సంసారం. తనకు గుర్తు తెలిసే

వరకే రెండు దొడ్ల పసులు అయి ఇప్పుడు మూడు దొడ్ల పసులు, ఇరువై ఎకరాల తరి, ఏభై ఎకరాల చెలకాయె. తాను ముల్లు గర్ర పట్టినాకనే రెండు కొత్త బావులను తవ్వించి కరెంటు పెట్టించె. కరంటు రాకముందు మోట కొట్టి, కొట్టి నిద్ర అన్న మాట ఎరగమైతిమి.

తండ్రి, తల్లి, తాను భార్య పిల్లలు అందరు రాత్రింబగళ్ళు కష్టించి పనిచేసి గంత వున్న ఆస్తిని ఇంత సేస్తే, ఈనాటికీ తన తండ్రి పెళ్ళి బాకీ తీరదాయె. ఆల్లు ఆస్తి పెరిగితే మాకు అప్పు పెరుగుద్దా? అని నాలుగుసార్లు అనుకున్నా, ఈ మాట ఒక్కసారే బయటికొచ్చింది.

"ఆల్లకు ఆస్తి పెరిగితే మాకు అప్పు పెరుగుద్దా? నేను, రేపు నాకు పుట్టబోయే పిల్లలు కష్టం చేసినా ఈ అప్పు పెరుగుతూనే వుంటుంది" అన్నాడు రాములు నేలను చూస్తూ పటేలుకు, పంతులుకు వినబడ్డట్టే. ఒక్కసారె పటేలు ఎదరొమ్ముమీన చెయ్యేసి కదిపినట్టనిపించింది.

"అయితే మీ రెక్కల కష్టం వల్లనే మా ఆస్తి పెరిగిందంటరు"

మరి కాకపోతే అన్నట్టు చూశాడు రాములు.

మావానికెరుకలేదులే అన్నట్టు చూశాడు పెంటయ్య.

"సూస్తున్నవా పంతులు, ఈళ్ళ తమాషా"

"ఏంరా పిల్లగ ఏదైనా పార్టీల జేరినావురా?"

"పూటకు లేనోళ్ళకు మాకు పార్టీలెందుకు పంతులు" పెంటయ్య

"పార్టీ లేదు- గీర్టీ లేదు, వీని బిడ్డ మొగుడు దుబాయ్ పోయిండు. ఇంతో అంతో సంపాయించుకొచ్చిండు. గోసి పోయి పైంటొచ్చింది. సేతికి గడియారం, సంకల రేడియో, అన్ని సూసి ఈన గోసి సదురుకుంటుండు. దుబ్బను సరిగ దున్ననాయన దుబాయ్‌కి పోతాడట"

"పోతే పోయె! మన మేమన్న సాది పెట్టినమా! బాకీ కట్టిపోతే సరి"

"అదేం మాట పంతులు! మనం సాదందే బతికింద్రా, పంటైనా, పాడైనా వాళ్ళు తిన్నంకనే కదా మనిల్లు చేరేది"

"మరింకేంది! బాకీ తీర్చిపో. కానీ అక్కడ మన దేశంలోలాగ కాదురా! ఇక్కడ ఇష్టమున్నది మాట్లాడొచ్చు, ఇష్టమొచ్చిన చోటికి వెళ్ళి బతకొచ్చు, ఇష్టమున్న మతం పట్టొచ్చు. అక్కడ ఇవన్నీ సాగవు. ఎక్కువ మాట్లాడితే ఏటను నర్కినట్టు నరుకుతరట. అక్కడ అంతా తుర్కోల్లేనట" పంతులు

"ఏ మతం అయితే మాకేంది? కష్టం సేస్తేనే కాదా కడుపు నిండేది?"

"అంటే ఇక్కడ ఆకలితో చస్తున్నర్ర!"

"నోటితో సెప్పాలన పంతులు" రాములు

"సూసింద్రా పంతులు! ఇగ మీరే సెప్పుండ్రి నాయం"

"ఎక్కడికైనా పో - కష్టం తప్పదు" పంతులు

కొంతసేపు అందరి మధ్య నిశ్శబ్దం.

ఇంట్లోకి తొంగిచూసి -

"ఆరె సీన్‌రెడ్డీ, దొడ్డి కాడికి పోయి మన ముసలి పయ్యేద్దును చెలకకు కొట్టుక పోక, నడవదని వదిలిపెట్టి పోయిండ్ర. జెరన్ని నీళ్ళు తాపి, ఇన్ని గడ్డిపోసలేసి రాపో" జీతగాళ్ళకు చెప్పలేక తన కొడుకుతో అన్నాడు.

"దాన్నమ్మక యింకెన్నాళ్ళు వుంచుతరే" అంటూ చేతిలో పుస్తకంతో వచ్చి, పుస్తకాన్ని మంచం మీద పడేసి దొడ్డి వైపు నడిచాడు.

"రామ రామ! నీకేమెరకరా నాయనా! అది ఎంత కష్టం చేసింది" అంటూ పంతులు వైపు మళ్ళి-

"ఆ ఎద్దును ఏడేండ్ల కింద తొమ్మిదొందలకు కొన్న. పొలాన్ని దున్నడమే కాకుండ బండి లాగింది. బంతి తొక్కింది. దాని వల్ల ఎంతో కష్టం కల్సొచ్చిందంటే నమ్ము, అందుకే అది సచ్చిందాక సాది అటెంక బొంద పెడతాం, దాన్ని మాత్రం కోతకమ్మను" అన్నాడు.

"అంతే మరి" పంతులు.

పటేలు మాటలు గూడ రాములు తలలోని ఆలోచనలకు కొత్తరూపమిచ్చినవి. పెంటయ్య కూడ ఆలోచనలో పడ్డాడు.

"అయ్య చెపితే ఇనవు. మన బతుకులు గొడ్డు కన్నా అద్వాన్నం అన్న సంగతితెల్సుకున్నవా! తొమ్మిదొందలు పెట్టి ఏడేండ్ల కింద కొన్న ఎద్దు ఎంతో కష్టం చేసింది" పంతులు వైపు మళ్ళి -

"పంతులు గారూ! ఎద్దు కష్టం వల్ల ఎంతో కలిసొచ్చింది. కాబట్టి దాన్ని సచ్చేవరకు సాదాలి, మూడు తరాలనుండి మనుషులు కష్టం చేస్తూనే ఉంటేనేమో ఆసామికి కలిసిరాలేదు. మాకూ అప్పు పెరుగుతూనే వుంది. రేప్పొద్దున్న సచ్చిన్నాడు కూడా మల్ల అప్పే సెయ్యాలె. అంటే ఎద్దు కంటే ఈనమైన బతుకన్నమాట మాది"

పంతులు ఆలోచనలో పడ్డాడు.

పెంటయ్య చీకటి బతుకులో ఈ రోజు పొద్దు పొడిచినట్లయింది. అంతే కాదు, తన కొడుకు రాములే ఓ సూర్యుడిలా కనిపించాడు కళ్ళకు! ఒక్కసారె శక్తినంతా కూడదీసుకొని

"మా లెక్క సరిగ తేలిందా సరేసరి, అప్పటి వరకు పనిలోకి రాం" అంటూ రాములు, పెంటయ్య అక్కడినుండి వెళ్ళిపోయారు.

భూకంపమొచ్చి తన ఇల్లు, తన భూములు, తన పశువులు అన్నీ అందులో కొట్టుకపోయినట్టు అనిపించిన పటేలుకు నోటి మాట రాక వాళ్ళు పోయిన వైపే చూస్తూ బొమ్మలా నిలుచున్నాడు.

●